

FELSEFE DÜNYASI

2020/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 72

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoglu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM / TR Dizin tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM / TR Dizin since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.net

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Uzun Dijital

Zübeyde Hn. Mah. İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48 / 48 06070 - İskitler / ANKARA

Tel: 0 312 395 85 71-72

Basım Tarihi : Aralık 2020, 400 Adet

AHLÂKİ HAYAT VE ÖBÜR DÜNYA İNANCI*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 72, Kış 2020, ss. 5-28.

Geliş Tarihi: 12.11.2020 | Kabul Tarihi: 24.11.2020

Murtaza KORLAELÇİ**

Felsefe sözlüklerine baktığımız zaman ahlâk için şu tanımların yapıldığını görürüz: AndréLalande (1867-1964)'a göre:

Ahlâk: A- “Bir çağda veya bir insan grubu tarafından kabul edilmiş davranış ilkelerinin bütünü.” B-“Kayıtsız şartsız bir şekilde geçerli olarak kabul edilmiş olan davranış ilkelerinin tümü.”¹

Paul Foulquié'ye (1893-1983) göre ahlâk:

A- “Mutlak olarak: Kesin ve evrensel olarak geçerli muntazam (tenue) davranış kurallarının tümü. (...) B- (Aile ahlâkı veya sosyal ahlâk, Hıristiyan ahlâkı veya yararçı ahlâk) gibi belirleyici bir tamlama ile:

1- (Bireysel ahlâk, mesleki ahlâk) gibi özel bir alanla ilgilenen veya bu sahada kabul edilen davranış kurallarının tümü.

2- (Yahudi ahlâkı, burjuva ahlâkı) gibi özel bir grupta kabul edilmiş olan kuralların bütünü.

3- Davranış ilkelerinin özel sistemi. Epikür ahlâkı; Kant ahlâkı; pozitivist ahlâk; bilimsel ahlâk; bağımsız ahlâk anlamına gelir.”²

* Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi Felsefe Bölümü ile Türk Felsefe Derneği'nin 7-9 Ekim 2015 tarihlerinde Kırıkkale'de birlikte düzenledikleri “4. İlgaz Felsefe Günleri Sempozyumu”nda “Felsefe ve Ölüm” oturumunda sunulan tebliğin geliştirilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, korlaelci@ankara.edu.tr | ORCID: 0000-0001-2345-6789

1 André Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, Paris 1980, s. 654-655.

2 Paul Foulquié, *Dictionnaire de la lanque Philosophique*, Paris 1992, s. 453.

İsmail Fennî Ertuğrul'a (1855-1946) göre ahlâk "ilmi bir devirde yahut insanların bir fırkası tarafından mutlak surette kabul edilip muteber sayılan hareket kaidelerinin toplamı. Umumi ahlâk ve hususî ahlâk olarak ikiye taksim edilir. Bunların birincisi umumi ilkeleri tetkik ve ikincisi bu ilkeleri belli hallere tatbik eder. Hususî ahlâk da: İnsanın kendi kendine karşı vazifelerini ihtiva eden şahsî ahlâk, başkalarına karşı vazifelerini içine alan toplumsal ahlâk ve Allah'a karşı vazifeleri muhtevi olan dinî ahlaka taksim olunur."³

Yine Fenni'ye göre zevki esas alan ahlâka zevk alma ahlâkı; menfaati esas alan ahlâka menfaat ahlâkı denilir. Bu iki ahlâk zorunluluğu izaha yeterli değildirdiler.

Vazife ahlâkı, doğruluk (l'honnête) veya iyilik ahlâkıdır. Kant'ın kategorik emperatiline dayanmış olan ahlâktır.⁴ Bu kategorik emperatifin üç formu vardır. 1- "Öyle eyle ki, senin sisteminin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasa koymanın da ilkesi olarak geçerli olabilsin.

Pratik kural koşulsuzdur, bundan dolayı kesin bir pratik önerme olarak a priori tasarımılanmıştır. (...) Burada kendi başına pratik olan saf akıl doğru- dan doğruya yasa koyucudur.⁵ (...) Saf akıl kendi başına pratiktir ve (insana) ahlâk yasası diye adlandırdığımız genel bir yasa koyabilir."⁶

Yukarıda zikredilen bu ifadelerle Kant (1724-1804) tahrif edilmiş Hıristiyanlığı devre dışı bırakmaya çalışır gibi gözükürken başka bir çıkmaza girmektedir. Her insan kendine göre en üstün ve en mükemmel karar verdiği ve eylemde bulunduğu inanabilir, ancak bunlar sadece kendisini bağlar. Bütün insanlığın esas alabileceği evrensel bir yasa olamaz. "Öyle hareket etki eylemin bir yasa olsun" şeklinde özetlenebilecek olan ifade yerine, "değişmeyen yasaya göre hareket eyle" ifadesi kullanılmalıdır. Değişmeyen yasa ise Yüce Allah'ın vahiyle indirdiği yasalardır. Bir insan ister âlim isterse cahil olsun bilgisi, tecrübesi, geleceği görme gücü daima sınırlıdır. Dolayısıyla herkes için geçerli, ezeli ve ebedi bir yasa icat edemez. Bu evrensel yasayı ancak zaman ve mekândan münezze, zatî ve subutî sıfatlara sahip Cenab-ı Allah, mutlak bir şimdi içinde koyar. İnsanoğlu Yüce Allah'ın, tabiat, atmosfere, hayvanlar âlemine, bitkiler âlemine koymuş olduğu bu değişmez yasaları kabul ediyor. Bu yasalara dayanarak yeni keşif ve icatlar yap-

3 İsmail Fennî Ertuğrul, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 438.

4 Ertuğrul, age, s. 439.

5 Immanuel Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, çev.: İ. Kucuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı, Ankara, 1980, s. 35.

6 Kant, age, s. 439.

biliyor. Geçmiş ve günümüz medeniyetleri bu değişmez yasalara dayanarak icat ve keşifler yaptılar ve gelişmelerini bu ilâhî yasalara borçludurlar.

Bilindiği gibi varlık âlemlerinin en değerlisi ve onurlusu olan âlem insanlık âlemidir. Bu âlemi Yüce Allah yasasız bırakır mı? Elbette bırakmaz. Yüce Rabbimizin insanlık âlemi için koymuş olduğu ezelf-ebedî, mutlak ve değişmeyen yasa, Peygamberleri vasıtasıyla göndermiş olduğu ilâhî vahiydir. İnsanoğlu bu vahye sarılıp onu hayatına tatbik etmedikçe kurtuluşu eremez. Dünyadaki huzursuzluğun, zulmün, adaletsizliğin, haksızlığın, sömürünün, geri kalmışlığın sebebi vahiyle belirtilen ezelf-ebedî ve mutlak yasaların insanlık âlemine uygulanmamasıdır. Dünyanın geliri, dünya nüfusunun saadet ve huzur içinde yaşaması için kıyamete kadar son derece yeterlidir. Dünyada sulh ve sükûn isteniliyorsa Allah'ın koymuş olduğu beşeri yasaların hayata uygulanması zorunludur.

Platon'un (M.Ö. 428-348) haklı görülebilecek iddiası gibi insanlar âlemi, insanların koymuş olduğu yasalarla, insanlık onuruna layık bir şekilde yönetilemez. Gençlik döneminde savunduğu devlet şeklinde devlet başkanı önemliydi. Diyalektiği bilen filozof devlet başkanı için yasaya gerek yoktu. Aynı zamanda filozof olan devlet başkanının ağızından çıkan her hüküm yasa olmalıydı. Agine'de köle olarak satılıp kurtulduktan sonra mutlak yasanın kurtuluş olacağını savunur; "Yıldızların düzenini, öncesiz ve sonu olmayan yörüngelerini gözlemleyerek, gökyüzünde her şeyin kesin yasalara bağlı olduğunu görür ve böylelikle tüm evrendeki düzen ve güzellik düşüncesine ulaşabiliriz. Bu nedenle yasa kavramını, en iyi şekilde yıldızlar evreninin yasalarından anlayabiliriz. İnsanların kurduğu devlet için de gökyüzünün bu düzeni model oluşturmalıdır. İnsanların kurduğu devletin de yıldızlar evreninin yasalarına benzer yasalar geçerli olmalıdır."⁷

"Sığırların başına sığır, keçilerin başına keçi yöneticiler koymuyoruz. (...) İşte Tanrı da insanları sevdiği için aynı şeyi yapmış, bizden daha üstün bir soy olarak daimonları başa geçirmiş. Bunlar, barışa, ar duygusuna, iyi yasalara, eksiksiz bir adalete kavuşturup, insan soyunu huzurlu ve mutlu kılmışlardır. (...) Bir Tanrı'nın değil bir ölümünün yönettiği ne kadar devlet varsa, insanlara felaketlerden ve acılardan kurtuluş yoktur. (...) İçimizde ölümsüz ne varsa toplumsal ve kişisel yaşamımızda buna uyararak aklın bu paylaşımına 'yasa' adını verip evlerimizi ve kentlerimizi yönetmeliyiz."⁸

7 Ernest von Aster, *İlk ve Orta Çağda Felsefe Tarihi*, İstanbul 1999, s. 193.

8 Platon, *Yasalar*, çev.: C. Şentuna, S. Babür, Ankara 1988, s. 163.

“Bir devlette yasa yöneticilerin üstüneyse ve yöneticiler onun kölesi ise devlet kurtulur. (...) Tanrısal yasayı çiğneyenlerin peşinde ise adalet vardır.”⁹

Protagoras’a (M.Ö. 485-411) göre her şeyin ölçüsü insan idi. Platon’a göre ise Allah’tır. O şöyle diyor: “Bizim için her şeyin ölçüsü, dedikleri gibi ‘insan’ değil, daha çok Tanrı’dır. (...) İçimizden ölçülü olanı, Kendine benzediği için Tanrı sever, ölçülü olmayan ise Tanrı’ya benzemez, O’na düşmandır ve adaletsizdir.”¹⁰ Tanrı’nın varlığını ispat için uğraşmayan kimse yasa bekçiliğine seçilmemelidir.¹¹

Platon’a göre bir yasa Tanrı ölçü alınarak düzeltilmelidir. Bu şekilde düzeltilmiş bir yasa “değiştirilemez” kurallar getirilip başlangıçta yasa koyucunun çıkardığı diğer yasalarla birlikte uygulanacaktır. Bu yasaların hiçbiri, hiçbir zaman değiştirilemeyecektir.”¹²

Platon’un hocası Sokrates’e (M.Ö. ~470-~399) göre de değişmeyen kesin yasayı Tanrı koymuştur. Bütün insanlar için Tanrı’ya tapmak esastır. Yazılı yasaları da insanların koyduğu söylenemez, çünkü aynı dili kullanamayan insanlar bir araya gelemeyeceklerine göre bu yasaları da Tanrı koymuştur. Tanrı’nın koyduğu yasaları çiğneyenler¹³ bunun cezasını çekerler. Hiçbir insan da bundan kaçıp kurtulamaz.¹⁴

Sokrates’e göre ölçsüzlük insanı yapması gerekenden alıkoyar. Ölçsüzlük insanları sanıldığı gibi zevke götürmez. Aksine her şeyden zevk almaya götüren iradedir. “Ölçsüz insanın en vahşi hayvandan ne farkı vardır” diyen filozof ancak ölçülü insanların yüksek amaçlar edinebileceğini söyler.¹⁵ Görüldüğü gibi insanlığın kurtuluşunu sağlayan değişmeyen kesin yasa ve ölçülülük ilk insandan beri vardır ve insanlık için son derece önemlidir. Durum böyle olunca Kant’ın kabul ettiği kategorik emperatifin, ahlâk yasasının ikinci formülüne de bakmamız gerekmektedir.

Kant’a göre “ahlâk yasası, aslında, her bakımdan en yetkin olan varlığın istemesi için bir kutsallık yasasıdır; her sonlu akıl sahibi varlığın istemesi için ise bir ödev yasası, ahlâksal bir zorlamanın belirlemesi ve eylemlerin bu yasaya saygı ve ödevini yerine getirme duygusu tarafından belirlenmesi

9 Platon, age, s. 166-177.

10 Platon, age, s. 168.

11 Platon, *Yasalar II*, çev.: C. Şentuna, S. Babür, Ankara 1992, s. 259.

12 Platon, *Yasalar*, çev.: C. Şentuna, S. Babür, Ankara 1988, s. 250-251.

13 Ksenophon, *Sokrates’ten Anılar*, çev.: C. Şentuna, Ankara 1990, s. 102.

14 Ksenophon, age, s. 103.

15 Ksenophon, age, s. 105.

yasasıdır.”¹⁶Düşünüre göre Tanrı bir duygu nesnesi olmadığı için “Tanrı’yı sevmek, O’nun buyruklarını seve seve yerine getirmek demektir.”¹⁷ Ahlâk yasaları kutsal olduğu için çiğnenmezdir. İnsan şahsında insanlık kutsal olmalıdır.

Yine Kant’a göre “yaratılmış dünyada her şeyi insan, isterse ve elindeyse, sırf araç olarak kullanabilir; yalnızca insan ve onunla birlikte her akıl sahibi yaratık, kendi başına amaçtır. (...) O özgürlüğünün özerkliği sayesinde, kutsal olan ahlâk yasasının öznesidir. (...) Bu varlığı hiçbir zaman yalnızca araç olarak kullanmamak; aynı zamanda kendisini amaç olarak kullanmak” gerekir. Bu ikinci formül şöyle ifade ediliyor: “İnsanlığı kendinde ve başkalarında, hiçbir zaman bir araç olarak değil, hep bir erek olarak göreceğ gibi eyle.”¹⁸

Ahlâk yasasını varoluşumuzun yasası olarak kabul eden Kant haklı olarak şöyle diyor: “Şu da kabul edilmelidir: İnsanın eylemlerinin belirleyici nedeni, büsbütün gücünün dışında olan bir şeyde, yani kendisinden farklı olan en yüce bir varlığın nedenselliğinde bulunur. İnsanın varoluşu ve nedenselliğinin belirlenmesi, tamamen bu varlığa bağlıdır.”¹⁹

Kant’ın ahlâk anlayışında insana verdiği son derece önemli olan bu değer İslâm dininin insana verdiği değere göre bir hiç mesabesinde. İslâm dinine göre bir tek insanın değeri bütün insanlığın toplam değerine eşittir. Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor: “Bundan dolayı İsrailoğulları üzerine şöyle yazdık: Kim bir insanı bir insan karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuğu olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kimde bir insanın hayatını kurtarırsa, bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. And olsun peygamberlerimiz onlara açık delillerle geldiler de sonra içlerinden birçoğu bütün insanların arkasından yeryüzünde aşırı gidenlerden oldular.”²⁰

Kant’a göre “insanın eylemlerinin belirleyici nedeni, büsbütün gücünün dışında olan bir şeyde, yani kendisinden farklı olan en yüce bir varlığın nedenselliğinde bulunur. İnsanın varoluşu ve nedenselliğinin belirlenmesi, tamamen bu varlığa bağlıdır.”²¹ (...) Özgürlük aracılığıyla nedensellik, her zaman için duyulur dünyasının dışında, düşünülür olanda aranmalıdır. (...)

16 Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 90.

17 Kant, *age*, s. 92.

18 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Ankara, 1974, s. 421.

19 Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 110.

20 Kur’an 5/Maide 32.

21 Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 110.

Aklın kendisinin, saf akıl olarak pratik olmasını sağlayan bir ilke bulmaktan başka bir iş kalmıyordu. Ancak bu ilkeyi arayıp bulmak gerekmez; öteden beri her insanın aklında bulunan, her insanın varlığına kök salmış olan bu ilke, ahlâklılık ilkesidir.²²

Bir tek özgürlük kavramı, kendi dışımıza çıkmamız gerekmez, koşullu ve duyusal olanda koşulsuz olanı ve düşünülür olanı bulmamızı sağlar.²³ Bu ifadelerden de anlaşılabilir gibi kategorik imperatifin üçüncü formülü “autonomi (özerklik) idesine göre eyle.”²⁴ Mehmet Emin Erişirgil’in deyişiyle bu yasa şöyle ifade ediliyor: “Bütün mevcudatı âkilenin (akıllı varlıkların) iradelerini küllî kanunlar vaz’eden (koyan) bir irade olmak üzere mülhaza eyle.”²⁵

Yasanın önemini antik Yunanda Platon şöyle dile getiriyor: “Bir devlette yasa güçsüzse ve çiğneniyorsa bence yıkılış çok yakındır, ama yasa yöneticilerin üstünde ve yöneticiler onun kölesi ise, devlet kurtulur ve Tanrıların kentlere verdiği bütün nimetlere kavuşur. (...) Tanrısal yasayı çiğneyenlerin peşinde ise adalet vardır.”²⁶

Sokrates’e (470-399) göre bütün insanlarda öncelikle Tanrı’ya esas olduğu için yasaları Tanrı koymuştur. Bu yasaları insanlar koyamaz, çünkü insanlar aynı dili konuşmadıkları için bir araya gelemezler. Ana-babaya saygı göstermek, ana-babalarla çocuklar arasında evliliği yasaklayan da Tanrıdır. Tanrı’nın koymuş olduğu yasaları çiğneyenler bunun cezasını çekerler.²⁷ Yasaya verdiği önem kadar “ölçü”yü de esas alan Sokrates iradenin insan için en büyük bir nimet olduğunu söyler. Ona göre her şeyden zevk almayı sağlayan ölçsüzlük değil iradedir. Ölçsüz insanın en vahşi hayvandan farkı yoktur. Ancak ölçülü insanlar yüksek amaçlar edinebilirler.²⁸

Her insandaki iradeyi özerk kabul edip, o insanın mutlak gayesini iradesinin belirleyeceğini kabul etmek tartışılabilir. İnsan özerkliği sınırlıdır. İnsan hürriyetinin sınırlı bilgisinin ve aklının sınırlarıyla sınırlıdır. İnsanın irade-i cüziye alanı Allah’ın irade-i külliyesi içinde sınırlandırılmıştır. Cenab-ı Allah mutlak ve sınırsız hürriyet alanına sahiptir. İnsan irade-i cüziyesini, Allah’ın zatî ve subutî sıfatları alanı dahilinde, müsaade edilen ölçüde

22 Kant, age, s. 114.

23 Kant, age, s. 115.

24 Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 421.

25 Mehmet Emin Erişirgil, *Kant ve Felsefesi*, İstanbul 1339, s. 217.

26 Platon, *Yasalar*, ss. 166-167.

27 Ksenophon, *Sokrates’ten Anılar*, s. 102-103.

28 Ksenophon, age, s. 105.

ancak kullanabilir. İnsanın doğması ve ölmesi kendi iradesi ile ilgili değildir. Bu şekildeki bir varlık nasıl mutlak bir hürriyet sahibi olabilir? Dolayısıyla koymuş olduğu yasa da objektif ve küllî olamaz. Sonunda insan iradesi söz konusu olduğu için verilen her hüküm sübjektif ve izafi olur. İradenin kendi kendine kanun koyması da hiçbir şekilde verimli olamaz.²⁹

Ahlâkın mutlak bir yasaya bağlı olmasını, buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere Sokrates, Platon, Kant gibi birçok büyük filozoflar da ortaya koymaktadır.

Gaston Sortais, S. J. (1852-1926) bilimin şartlarını tanımanın önemini herkes bilir dedikten sonra şu ifadeleri kullanıyor: “Ahlâklı olmanın şartlarını öğrenmek daha önemlidir. Çünkü bilmek yararlı ise yapmak kaçınılmazdır. Bilim elitin bir ayrıcalığıdır; ahlâklı olmak ise herkesin görevidir. Ahlâk veya etik, var olmak zorunda olan yaşayış biçimlerinin ilmidir. Dolayısıyla ahlâk zorunlu iynin ilmidir.

Ahlâk, irade ile mecburî uygulama olduğundan, yani ödev olduğundan, o, yapılan şeye işaret etmez; aksine ahlâk, yapılmak mecburiyetinde olan şeyi buyurur. O halde o, bir reelin değil; bir idealin ilmidir. (...) Ahlâk herkes için zorunludur. Ahlâk iyi yaşamanın sanatıdır.”³⁰

Materyalist Felsefe sözlüğünde verilen tanımda şöyle deniliyor: “Ahlâk, insanların gerek birbirlerine gerekse topluma karşı ödevini belirleyen, insan davranışları ile bir arada yaşama koşullarının, standartlarının bütünüdür. (...) Davranış, objektif olarak iyi ve adaletli olduğu zaman ahlâkidir, kötü ve adaletsiz olduğu zaman ise gayri ahlâkidir.”³¹ (...) Ahlâk toplumun doğuşuyla aynı zamanda devletten ve kanundan önce ortaya çıkmış olup üretim tarafında ve sosyal sistemde meydana gelen değişmelerle birlikte, uzun bir tarihî gelişme sürecinden geçerek kendi mahiyetini değiştirmiştir. (...) Ahlâk standartları ve ahlâk ilişkileri, ne metafizikçilerin gördüğü gibi, ezeli ve ebedî olarak konmuş şeyler, ne de idealist ilahiyatçıların iddia ettikleri gibi, aklın, ruhun saf bir yaratılışıdır. Din sömürücü ahlâkı savunur.”³²

Materyalist felsefe sözlüğünde ileri sürüldüğünün aksine gerçek din sömürücü ahlâkı savunamaz. Ancak tahrif olmuş Yahudilik ve Hıristiyanlık için bu mümkün olabilir. Esasen gerçek Yahudilikte, gerçek Hıristiyanlık da asla sömürücü ahlâkı savunamaz. İslâm dininde sömürçülük zaten yasak-

29 Bu hususta bkz. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982, s. 58-61.

30 S. J. Gaston Sortais, *Traité de la philosophie*, Paris, 1924, s. 1-2.

31 M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar, İst. 1972, s. 13.

32 Rosenthal ve Yudin, age, s. 14.

lanmıştır. Söz konusu iddia sadece tahrif edilmiş Yahudilik ve Hıristiyanlık için geçerli olabilir.

Aksekili Ahmet Hamdi'ye (1887-1951) göre insan hayatını düzene koyan kanunları insanlara öğreten din olduğu gibi, ahlâk kanunlarını, insanlık vecibelerini öğreten de “din”dir. Bunları insanlık ilâhî vahiyle öğrenmiştir. İman gevşemeye başladığı dönemlerde ahlâk kaideleri etkisini yitirmiş rezillikler ve suçlar cemiyete hükümran olmuştur, bu da gösteriyor ki “ahlâk dinden müstefattır (faydalanmıştır). Dine dayanmayan ahlâk hakikatte yok demektir.

Ahlâk kaidesini yalnız akıldan değil, belki aklın irşadiyle dinden ortaya çıkarıyoruz. Esasen İslâm dini bir ahlâk dinidir.”³³ Aksekili yazdığı *Ahlâk Dersleri* isimli kitabının kaynağının kitabullah ve sünnet-i Rasulullah olduğunu söylüyor.³⁴ İslâm dinin dışındaki hak dinlerinin tamamı tahrif edildiği için ahlâkın dayanacağı din İslâm’dan başkası olamaz.

Aksekili ahlâkı şöyle tarif ediyor: “Ahlâk hulkun çoğuludur. Hulk, tabiat ve seciye (huy) demektir. Buna huy deriz. Seciye ve huy denilen şey, insanda rûsuh bulmuş (sabitleşmiş), yerleşmiş melekedir.”³⁵

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın (1878-1942) ifadesiyle “halk, gözle görülebilen sûret, şekil ve durumlara, hulk ise, gönülle anlaşılabilen kuvvetlere ait olmuştur. Çoğulu ‘huluk’ ve ‘ahlâk’ gelir. (...) Ahlâk, aslında güzel olan huylardır. Çirkin huylara ahlâksız denir.”³⁶

İbn Kesir (701/1301-774/1373), “Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzerindesin”³⁷ (Kur’an 68/4) ayet-i Kerimesini şöyle açıklıyor: “İnsan, basar sahibi olan bir bedenle, basiret sahibi olan bir ruh ve nefisten ibarettir.

İnsanda sudur eden filer eğer akla, mantığa ve şeraite uygun, herhangi bir zorlamadan mütevellit değilse, o haslete ‘iyi huy, güzel ahlâk’ adı verilir. Sudur eden filer çirkin, şeraite muhalif olup herhangi bir zorlamanın neticesi değilse o haslete ‘kötü huy’ adı verilir. (...) İyi huy; mutlak iman, kötü huy ise mutlak nifaktır.”³⁸ Müminlerde ahlâk güzelliğinin imanla orantılı

33 Aksekili Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, Ankara 1340-42, s. R, Ş.

34 Aksekili, *Ahlâk Dersleri*, s.2.

35 Aksekili, *Ahlâk Dersleri*, s. 5.

36 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştiren: İsmail Karaçam ve Arkadaşları, cilt 8, İstanbul Tarihsiz, s. 266.

37 Çalışmam boyunca verilen ayet meallerinin yüzde doksanı, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, Selahaddin Kaya ve arkadaşları tarafından sadeleştirilmiş olan *Hak Dini Kur'an Dili Meal'i*nden alınacaktır.

38 İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, cilt 4, çev.: Bekir Karlıga ve Bedrettin Çetiner, İstanbul 1986, s. 8040-8041.

olduğunu söyleyen İbn Kesir Yukarıda zikredilen ayet-i Kerimenin Allah'ın ahlâka ne kadar önem verdiğini gösterdiğini ileri sürüyor. Düşünürümüz Peygamber Efendimizden şu hadisi şerifi aktarıyor: “Ben ancak yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim”. Böylece Peygamber Efendimiz Peygamberliğin hedefinin yüce ahlâk olduğu belirtilmiş oluyor. Peygamber Efendimizin özel hayatı Allah'ın “muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin” demesini gerektirecek kadar yüce, temiz, canlı bir hayat misali olarak örnek gösterilmektedir. “Bu ahlâk nizamından yeryüzü göğebağlanıyor. (...) Gök-yüzünün sahibinin sevip hoşlanacağı sağlam ahlâk prensiplerini gösteriyor. Bu ahlâk anlayışı İslâm ahlâkının eşsizliğinin ifadesidir. Çünkü bu ahlâk toplumdan çıkmamıştır, kat'iyen yeryüzünün değerinden neş'et etmemiştir. Herhangi bir nesilde yaşayan ahlâklardan, örf ve menfaat değerlerinden hiçbirisine dayanmaz. (...) Semaya dayanır.”³⁹

İnsanlar, Allah'ın mutlak kemal olan sıfatlarını güçleri yettiğince gerçekleştirerek yüce bir hayata layık olurlar. İslâm'ın ahlâk sistemi yeryüzünün hiçbir değeriyle sınırlı değildir. Bu sistemde Allah'ın sıfatlarını tahakkuk ettirmek hedeftir. “Bu sistemde terbiye metotlarıyla sistematik hükümler birbirine destek olur. Hayat düşüncesi ve hedefi bu esaslar üzerine kaim olur.

İslâm ahlâkı bütün üstünlüğü, bütün güzelliği, bütün ahengi, bütün doğruluğu ve değişmezliğiyle Hz. Muhammet Mustafa'da (a.s.) temessül etmiştir. Ve bu, Yüce Allah'ın ‘Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin’ kavli şerifinde kendisini göstermiştir.”⁴⁰

Ebû Mansur el-Mâtürîdî, (238/863-333/944) “sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin” ayeti kerimesini şöyle açıklıyor: “Resul-i Ekrem'in (a.s) üstün ahlâkı, Kur'an'dır, yani onun ahlâkı Kur'an'ın onda gerçekleştirdiği terbiyedir. (...) O bütün bu vasıflarla Kur'an'ın terbiyesi sayesinde bezendi. (...) Bazı âlimler şöyle demiştir. Üstün ahlâk İslâm'dır. İslâm ise teslim olmak ve Allah'ın emrine boyun eğmektir. Şüphesiz yok ki Resul-i Ekrem, buna teslim olmuş, insanlar onun elinden, dilinden ve bütün eziyet türlerinden esenliğe kavuşmuşlardır. İşte bu ahlâkın en büyüklerindedir.”⁴¹

Nevevî (1233-1277), “sen elbette büyük ahlâk sahibisin” ayet-i Kerimesini açıklarken şöyle diyor: “Resûlullah (s.a.v.) Peygamber olmadan önce de herkesin hayran kaldığı üstün bir ahlâka sahipti. Herkesle iyi geçinir, kimse-

39 İbn Kesir, *age*, cilt 4, s. 8049.

40 Prof. Seyit Kutup, *Fizilâl-il-Kur'an*, cilt 15, çevirenler: B. Karlığa, M. E. Saraç, İ. H. Şengüler, İstanbul Tarihîsiz, s. 146-147.

41 Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev.: İbrahim Tüfekçi, cilt 16, İstanbul 2019, s. 18.

yi incitmezdi. Kimseye haksızlık etmediği, kimsenin malına göz dikmediği için ona, güvenilir kimse anlamında ‘el-Emin’ derlerdi. Hz. Peygamber bu üstün ahlâka, en güzel huylara sahip olarak yaratılmıştı.

Rasulullah Efendimizde Kur’an’da anlatılan üstün ahlâkın hepsi vardı. Bununla beraber Kur’an’da yasaklanan çirkin huyların hiçbiri onda yoktur. Çünkü o güzel ahlâkı öğretmek ve mükemmel bir ahlâk örneği ortaya koymak için gönderilmiştir.”⁴²

Fahrudin er-Razî (1149-1210) Peygamber Efendimizin ahlâkını şu hadis-i şerifle belirtiyor: “Said bin Hişam şöyle demiştir: ‘Hz. Aişe (r.a.h.)’ye ‘bana Rasulullah’ın huyunu-ahlâkını anlat’ dedim, o da bana, ‘sen Kur’an okumuyor musun?’ dedi. Ben, ‘evet okuyorum’ dedim. Bunun üzerine o, ‘işte Kur’an Hz. Peygamber (a.s.)’in ahlâkı o dur’ dedi.”⁴³

Peygamber Efendimizin mürebbsi Allah olduğu için Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “And olsun ki sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü çokça anan kimseler için Allah’ın Resulünde pek güzel bir örnek vardır.” (Kur’an 33/21) Bu ayet gereğince örnek alınacak en mükemmel insan Peygamber efendimiz olmaktadır. Bir Müslüman için en doğru örnek Rasulullah’tır.

Diğer bir ayet-i Kerime’de ise: “Peygamber size her ne emir verirse onu tutun, menettiğinden sakının ve Allah’tan korkun. Muhakkak Allah’ın azabı şiddetlidir.” (Kur’an 59/7). Bu ayet-i Kerime de gösteriyor ki bir Müslüman’ın ölçüsü Kur’an ve Kur’an’ın yaşanmış şekli olan sünnet-i Rasulullah’tır.

Hilmi Ziya Ülken’nin (1901-1974) ahlâk için yaptığı ferazi bir tanımda şöyledir: “Ahlâk, insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize (action) ait değerlerin toplamıdır.”⁴⁴

Bedia Akarsu’nun (1921-2016) ahlâk tanımını şöyle ifade edebiliriz: “Belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı.”⁴⁵

Jaque Chevalier (1882-1962) ahlâkın önemini şöyle dile getiriyor: “Günümüz dünyasının krizinin ‘nedenleri ahlâkîdir. Bu nedenle onun ilacı da ahlâkî olur.”⁴⁶ (...) Bütün kötülükler, başka bir hayatın varlığına inanılamayıp-

42 İmam Nevevî, *Riyâzû’s-Salihîn*, çev.: M. Yaşar Kandemir ve arkadaşları, cilt 3, İstanbul 1997, s. 546-547.

43 Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, cilt. 22, çev.: Suat Yıldırım ve Arkadaşları, Ankara 1995, s. 44.

44 Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, İstanbul 1946, s. 9.

45 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1984, s. 2.

46 Jaques Chevalier, *La Vie Morale et l’au de à Paris*, 1938, s.6.

tan gelir. İşte bu gerçektir. Medeniyetimizin çöküşü, öbür dünya inancının çöküşüyle atbaşı beraber gitti. Modern dinsizliğin ilkesi şu ölçüde (maxime) toplanır: Her şey bu hayattan ibarettir.”⁴⁷

Ahlâkla ilgili verilen bu bilgilerden sonra, zaman zaman kimi düşünürlerin ‘ahlâk’ yerine kullandıkları etik (ethique) kavramı hakkında biraz bilgi vermek uygun olacaktır. Bunun için iki kelimenin mukayesesi ile işe başlamak daha anlaşılır hali ortaya koyacaktır.

Ahlâk ile etik arasındaki farkı bazı düşünürler şöyle belirtiyorlar: Heinz Heimseth’e (1886-1975) göre ahlâk (morale) ile etiki (éthique) açık ve seçik olarak birbirinden ayırmamız gerekmektedir. “Ahlâk (morale) her yandan yaşamımızın içindedir. Ahlâkı bulmuş olan filozoflar değildir; daha felsefe ortada yokken ahlâk vardı, ahlâk felsefenin hiç haberi olmayan çağlarda ve milletlerde, o zengin, gerginlik dolu yaşamını sürdürmüştür. Etik, yani ahlâk felsefesi ise ahlâk dediğimiz bu olay üzerinde düşünmektir; ahlâk üzerinde felsefe yapmaktır.”⁴⁸ Din felsefesi nasıl din olmazsa, ahlâk felsefesi de ahlâk olamaz.

İnsanın şahsî ve toplumsal hayatındaki davranışı ile ilgili problemlerini inceleyen felsefenin bir kısmına etik denilir.⁴⁹ Lalande’a göre ise “iyinin ve kötünün düşünlümüş teorisi etik”dir.⁵⁰

Materyalist Felsefe Sözlüğü’nde etik ile ahlâk arasında şöyle bir mukayese yapılmaktadır. Bunu uzunca bir alıntıyla şöyle verebiliriz: “Etik, ahlâk davranışı ve gerçeklikteki ‘pratik’ ahlâkla aynı şey olarak görülmemelidir. Etik bir bilimdir, ahlâk ve ahlâk davranışı doktrindir. Ahlâk, Etik’ten önce doğmuştur. Ahlâk, ilkel komün sistemi zamanında vardı, Etik ise köleci toplum döneminde ortaya çıkmıştır. Etik, o dönemde felsefî öğretinin bir unsuruydu, felsefî bir teoriydi. Etiğin ortaya çıkmasıyla birlikte, materyalist ve idealist ahlâk anlayışları arasındaki mücadele de ortaya çıkmıştır. Materyalistler, Etik alanında teolojik görüşlere karşı mücadele etmişlerdir. (...) Materyalistler, hayatın anlamı konusundaki teolojik ve idealist yorumları eleştirmişlerdir. Eski çağlarda, realitenin etik tarzda açıklanmasına katkıda bulunanlar, Çarvakas (Hindistan), Yang Çu ve Lao Tzu (Çin), Demokritos (M.Ö. 460-370), Epikuros (M.Ö. 341-270), Aristoteles (M.Ö. 384-322) vs.’dir.”⁵¹

47 Chevalier, age, s. 12.

48 Heinz Heimsoeth, *Ahlâk Denen Bilmece*, çev. Nermi Uygur, İstanbul 1978, s. 14.

49 Paul Foulquié, *Dictionnaire de la Langue Philosophique*, Paris 1992, s. 453.

50 André Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, Paris 1980, s. 655.

51 M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, çev.: Aziz Çalışlar, İstanbul 1972, s. 145.

Kapitalist sistemin yerleşmeye başladığı zamanlarda yukarıda zikredilen düşünürlerin etkisiyle, etik fikirlerin gelişmesine birçok katkıda bulunmuştur. “O dönemde, Spinoza (1632-1677), Rousseau (1712-1778), Helvétius (1715-1771), Holbach (1723-1789), Diderot (1713-1784), Feurbach (1804-1872) gibi devrimci burjuva düşünürleri, etik problemlerin tahliline önem veriyorlardı. Kant (1724-1804) ve Hegel (1770-1831) gibi filozoflar ise idealist ahlâk anlayışına bağlı kalmakla beraber değerli bazı görüşler ortaya koymuşlardır.⁵² Görüldüğü gibi ‘etik’ kelimesini genelde sol eğilimli düşünürler kullanmaktadırlar.

André Lalande’a göre etik: “İyilik (le bien) ve kötülük (le mal) ayırımına uygun olarak değerlendirme yargısını konu alan bilim.”⁵³ Paul Foulquié ise etiki şöyle tanımlıyor: “İnsan hayatının gayesini ve bu gayeye (fin) ulaşma vasıtalarını açıklamayı araştıran felsefenin bir kısmıdır. Etik, pratik veya uygulamalı ahlâk da açıklanmış ödevlerin isim listesinden daha ziyade (en üstün iyilik, ahlâkî şuurun değeri ve cinsi, mecburiyetin temeli nedir) gibi teorik veya temel ahlâkın alanına giren felsefî problemlerle ilgilenir.”⁵⁴

İsmail Fennî’ye göre “etik ilm-i ahlâk, felsefe-i ahlâkiye ki hayır ve şerrin müdellel ve müberhen (burhan ile ispat edilmiş) nazariyesidir.⁵⁵ Etik, yani ilm-i âdâb, ilm-i ahlâk, ahlâk felsefesi, edep felsefesi ismini alır. Bu kelime ekseriya ‘morale’ kelimesinin müradifi olarak kullanılır.”⁵⁶

Bedia Akarsu ‘etik’i şöyle tanımlıyor: “Ethik: Ahlâk felsefesi. Ahlâksal olanın özünü ve temellerini araştıran bilim, insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlâksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı.”⁵⁷

Verilen bilgilerden de açıkça anlaşılabilceği gibi ahlâk ile etik arasında fark vardır. Etik ahlâk felsefesi iken ahlâk, davranış ilkelerini ihtiva eder. Yukarıda vermeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere gerçek ahlâk yasadışı olamıyor. Varlıklar alemine değişmeyen yasalar koyan Cenab-ı Allah insanlık âlemi için de gereken zorunlu yasaları vahiy ile Peygamberlerine bildirmiştir. Tahrif edilememiş biricik vahiy kitabı ise Kur’an-ı Kerim’dir. O zaman günümüz dünyasının ahlâk yasalarını Kur’an-ı Kerim ve sünnet-i Rasulullah’tan çıkarmamız gerekir.

52 Rosenthal ve Yudin, age, s. 145.

53 Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, s. 305.

54 Foulquié, *Dictionnaire de la Langue Philosophique*, s. 237.

55 İsmail Fennî, *Lügatçe-i Felsefe*, s. 246.

56 İsmail Fennî, age, s. 438.

57 Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, s. 62.

İslâm dininin getirdiği ahlâk mükelleflik esasına dayanır. Emir, herhangi bir beşeri makamdan, bir kuvvetten veya tabii bir otoriteden değil Allah'tan gelmektedir. Vicdan kayıtsız ve şartsız bu emre kesin olarak uymak mecburiyetindedir.

Ahlâkî yasanın evrenselliği Kur'an'da pek açık bir şekilde görülür diyen Hilmi Ziya Ülken şöyle devam ediyor: (Kur'an'ın) "emirleri bütün insanlığa şamil olduğu gibi, bu emirleri herkes kendine uyguladığı kadar yakınlarına ve yabancılara, zenginlere ve fakirlere, cemaatin içinde olduğu kadar dışındakilere, dostlara veya düşmanlara tatbik edebilir.

Bununla beraber Kur'an'ın ahlâkî kanunu Kant'da olduğu gibi yalnızca soğuk ve formel bir emirden ibaret değildir. Bu kanun aynı zamanda hem sevgiye hem ümide hem korkuya, yani beşeri mecmuuna dayanmaktadır. İnsanlar kabiliyet ve derecelerine göre bu kanunu anlar ve onu kabul ederler."⁵⁸

Ülken'e göre Kur'an'daki içtimaî ahlâk "ferdin en yakınlarıyla münasebetinden, bütün insanlıkla münasebetine kadar genişler. Bu sıraya göre önce aile ahlâkı, sonra millî ahlâk veya devlet ahlâkı, nihayet insanlık ahlâkı gelir. Görülüyor ki Kur'an'ın içtimaî ahlâkı temellerini ferdi ahlâktan, yani her şeyden önce ferdin kendi vicdanını temizlemesi ve kendi nefsiyle hesaplaşmasından alır. (...) 'Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz' (Kur'an 61/2) diyen Kur'an, her ahlâk sisteminde bulunması zarurî olan mantıkî tutarlığı çok vazih (açık) ifade ediyor. Fiillerin sözlere, başka bir tabirle pratiğin teoriye uyması, verilen emirlerin mutlaka icra edilmesi, verilen sözlerin mutlaka tutulması, prensiplerin ulaştığı neticelere kadar gidilmesi, kendi sözünün kendi hareketiyle bozulmaması, (...) bütün ahlâklardan beklenen en esaslı noktadır. (...) Kur'an ahlâkı bu ana fikre göre sistemleşmiş ve vicdan terbiyesinden başlayarak içtimaî ahlâka ve oradan dünya meselelerine geçmiştir."⁵⁹

Verilmeye çalışılan bilgilerden de anlaşılacağı gibi ahlâk değişmeyen davranış yasalarından oluşmaktadır. Davranış yasalarının en doğru, en mükemmel, en kesin ve en evrensel şeklini Allah koymuştur. İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan da Allah'tır. Bu üstünlük şöyle ifade ediliyor: "And olsun Biz, Âdemoğullarını üstün kıldık. Kara ve denizde taşıtlara yükledik. Ve onlara hoş rızıklar verdik. Onları yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık." (Kur'an 17/40).

58 Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesine Giriş I*, İstanbul 1954, s. 87-88.

59 Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesine Giriş I*, s. 87-88.

Yüce Rabbimiz, eşrefi mahlûk olarak, en güzel bir biçimde yarattığı insan için, en güzel yaşaması için insanı iki dünyada da huzur ve saadete götürececek yasaları da koymuştur. Bu emsalsiz, en üstün, en kesin, en doğru ve evrensel hükümler, Allah'ın Kur'an'da belirlediği emir ve yasaklar, mutlak kategorik emperatiflerdir. Kur'an'daki bu hükümlerle hükmetmemenin karşılığı da şöyle ifade ediliyor:

“... Her kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm vermezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.” (Kur'an 5/44). “... Her kim de Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Kur'an 5/45). “İncil'e inananlar da Allah'ın indirdiğiyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıklardır.” (Kur'an 5/47).

Kur'an'daki bütün emir ve yasaklar en doğru ve evrensel mutlak kategorik hükümlerdir. İslâm dini insan hayatının 24 saatini de disipline ettiği için, insan davranışı ile ilgili çok yasa koymuştur. Biz bu yasaların bazılarını aktarmaya çalışacağız ama yine de büyük yekûn teşkil edecektir. Bunları şöyle arz edebiliriz: “Hepiniz toptan Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün...” (Kur'an 3/103).

“Allah, size mutlak olarak şunları emrediyor: Emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi. Hakikat şu ki, Allah, size en güzel öğüt veriyor. Hiç şüphesiz, Allah hakkıyla işiten ve yaptıklarınızın hepsini görendir.” (Kur'an, 4/58).

“De ki: ‘Gelin size Rabbinizin haram kıldığını söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya iyilik yapın, yoksulluktan ötürü çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin ve onların rızkını veren Biziz – Gizli ve açık kötülüklerle yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır.’” (Kur'an 6/151).

“Rüştüne erinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçeği, teraziyi tam ve denk tutun. Biz bir kimseye ancak çekebileceğini yükleriz: Söz sahibi olduğunuz vakit bir yakınınız hakkında da olsa, hep adaleti gözetin. Allah'ın ahdini yerine getirin. O size işte bunları emretti. Düşünüp tutmanız gerekir.” (Kur'an 6/152).

“Ve işte bu benim doğru yolumdur. Hep onu takip edin. Sakın sizi O'nun yolundan sapıtan yolları takip etmeyin. İşte size bunu emretti. Umulur ki kötülükten sakınırsınız.” (Kur'an 6/153).

“Haberiniz olsun ki Allah, size adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emrediyor. Ve fuhşiyattan (zinadan), fenalıklardan ve zulüm yapmaktan nehyedi-

yor.” (Kur’an 16/10). “(Her hususta) adaletli olun, çünkü Allah, âdil olanları sever.” (Kur’an 49/9). “... Şayet hükmedersen, aralarında adaletle hükmet, muhakkak Allah adalet yapanları sever.” (Kur’an 5/42). “Ey kavmim, ölçüde ve tartıda adaleti yerine getirin. Halkın eşyasını eksiltmeyin. Yeryüzünde müfsitlik ederek fenalık yapmayın.” (Kur’an 11/85). “Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan hâkimler, Allah için şahitler olun. O, hüküm ve şahitlik, gerek kendinizin veya ana babanız veya en yakınlarınızın aleyhine olsun, haklarında şahitlik yaptığınızı kimseler gerek zengin ve gerek fakir bulunsun. Allah her ikisini de sizden daha iyi korur. Onun için haktan ayrılıp ta nefsinizin arzusuna uymayın. Eğer adaleti yerine getirmekte veya şahitlikte dillerinizi eğer bükerseniz veya büsbütün yüz çevirirseniz, hiç şüphesiz Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.” (Kur’an 4/135).

“Ey iman edenler, sizler kendinizi düzeltmeye bakın. Siz doğru gittikten sonra yolunu şaşırınlar size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü nihayet Allah’adır. O size yapmakta olduğunuz şeyleri haber verecektir.” (Kur’an 5/105). “Ey iman edenler, kendi evlerinizden başka evlere sahipleriyle ünsiyet etmeden ve selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Gerekir ki düşünürsünüz (27). Eğer orada kimse bulamazsanız, size izin verilmedikçe oraya girmeyin. Eğer size dönün denilirse hemen dönün. O sizin için daha hayırlıdır. Ve Allah, bütün amellerinizi bilir (28). (Kur’an 24/27-28).

“Yavrum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır. Başına gelenlere sabret. Çünkü bunlar, azmi gerektiren işlerdendir (17). Hem insanlara karşı kibirlenme ve yeryüzünde çalımla yürüme. Çünkü Allah, komuta eden ve öğünenin hiçbirini sevmez (18). Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini elbette ki eşeklerin sesidir.” (Kur’an 31/17-18-19). “Ehline namazı emret. Kendin de ona sebatla devam eyle. Biz senden herhangi bir rızık istemiyoruz. Senin rızıkını veren Biziz. Güzel akibet takvadadır.” (Kur’an 20/132). “Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı da verin. Ruku edenlerle birlikte sizde ruku edin.” (Kur’an 27/43).

“Ey iman edenler bir fasık size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşırsanız da yaptığınıza pişman olursunuz.” (Kur’an 49/6). “Ey iman edenler, zandan çok sakının. Çünkü zannın bazıları ağır günahdır. Birbirinizin gizliliklerini araştırmayın ve bazınızı bazınızı gıybet etmesin. Hiçbiriniz ölü kardeşinin etini yemesini sever mi? Demek ondan tiksindiniz! Öyle ise Allah’tan korkun. Muhakkak ki Allah, tövbeleri kabul edicidir, çok esirgeyicidir.” (Kur’an 49/12). “Mü’minler kardeşler; onun için iki kardeşiniz arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki rahmete erdirilesiniz.” (Kur’an 49/10).

“Hiçbir şey için de: ‘Ben bunu yarın yaparım’ deme (23). Ancak sözünü Allah’ın dilemesine bağlayarak (inşallah) de. Unuttuğun zaman da Allah’ı zikret şöyle de: ‘Olur ki Rabbim beni bundan daha yakın bir zamanda dosdoğru bir muvaffakiyete ulaştırır.’” (Kur’an 18/23-24).

“Rabbiniz, Kendisinden başkasına ibadet etmemenizi, ana ve babaya iyilik etmenizi emir buyurdu. Eğer onlardan birisi yahut ikisi yanında ihtiyarlarsa, sakın onlara ‘öf’ bile deme. Onları azarlama. İkisine de iyi ve yumuşak söz söyle (23). İkisine de acıyarak tevazu kanadını indir Ve de ki: ‘Rabbim, onların beni küçük iken terbiye edip yetiştirdikleri gibi, ikisine de merhamet et.’” (Kur’an 17/23-24).

“... İş hususunda onlarla istişare et. Bir kere de azmettin mi artık Allah’a güvenip dayan. Çünkü Allah, Kendine güvenip dayananları sever.” (Kur’an 3/159).

“Ey iman edenler, Allah’a itaat edin. Peygamberine ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Sonra bir şeyde ihtilafa düşerseniz, hemen onu Allah’a ve Resulüne arz edin; Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanan müminler iseniz. Bu, hem daha hayırlı hem de netice itibarıyla daha güzeldir.” (Kur’an 4/59). “Hem de Allah’a ve Resulüne itaat edin. Ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra içinize korku düşer ve kuvvetiniz elden gider. Sabırlı olun çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.” (Kur’an 8/46).

“Ey iman edenler, gevşemeyin, ümitsizliğe düşmeyin ve mahzun da olmayın. Sizler eğer gerçek mü’minler iseniz, şüphesiz düşmanlarınıza galip ve onlardan çok üstünsünüzdür.” (Kur’an 3/139). “Ey Peygamber Allah sana da ve arkandan gelen mü’minlere de yeter.” (Kur’an 3/64). “Mallarında dilenci ve (iffetlerinden dolayı sadaka istemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardı, (onu verirlerdi).” (Kur’an 51/19). “Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Bununla beraber saçıp savurma (26). Çünkü saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridirler. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankör olmuştur (27).” (Kur’an 17/26-27).

“Ölçüyü tam ölçün de eksiltip hak yiyenlerden olmayın (181). Ve doğru terazi ile tartın (182). Halkın eşyasını (değerinden) düşürmeyin, yeryüzünden bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın (183).” (Kur’an 17/181-182-183).

“Ey Âdemoğulları, her mescide girdiğinizde güzel ve temiz elbiselerinizi giyin. Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez.” (Kur’an 7/31).

“Ey iman edenler Allah ve Resulüne itaat edin. Ve işitip durduğunuz halde, Peygamberin emirlerinden yüz çevirmeyin.” (Kur’an 8/20). “Bununla beraber Allah ve Resulü bir işe hükmettiği zaman; gerek mü’min olan bir erkek için ve gerek mü’min olan bir kadın için o işlerinde başka yolu tercih yoktur. Her kim de Allah’a ve Resulüne asi olursa, açık bir sapıklıkla sapmış olur.” (Kur’an 36/33).

Kur’an’da batıl bulunmaz. Kur’an’da şüphe edilecek hiçbir şey yer almaz. İnsanlara en doğru yolu Kur’an gösterir. “Ne önünden, ne ardından ona batıl yanaşmaz. O (Kur’an) hikmet sahibi ve hamde layık olan Allah tarafından indirilmiştir.” (Kur’an 41/42). “Bu Kur’an Allah’tan başkasına izafe edilemez. O, ancak kendinden evvelki kitapları tasdik ve o kitabı (Levh-i mahfuzu) uzun uzun açıklar. Onda şüphe edilecek hiçbir şey yoktur. Âlemlerin Rabbin-den indirilmiştir.” (Kur’an 10/37).

“Gerçekten Kur’an, insanlara en doğru yolu gösterir. Ve Salih ameller işleyen mü’minlere kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdele.” (Kur’an 17/9). “Yoksa cahiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar? Kimmiş Allah’tan daha güzel hüküm verecek? Fakat bunu ince anlayışlılar anlarlar.” (Kur’an 5/50).

Kur’an’ın koruyucusu Allah’tır. Kur’an’ın benzeri getirilemez. Kur’an hükümlerinde ihtilafa düşülmez. Kur’an uydurulmuş bir söz değildir. Kur’an’ın toplanması, öğretilmesi, açıklanması Allah’a aittir. Kur’an ayetleri üzerinde çok düşünmek gerekir. Önceki peygamberlere söylenenler Kur’an’da yer almaktadır.

“Şüphe yok ki O Kur’an’ı Biz indirdik. Ve onu biz elbette muhafaza edeceğiz.” (Kur’an 15/9). “Senin için: Onu uydurdu diyorlar öyle mi? De ki: “Öyleyse onun surelerine benzer uydurma on sure meydana getirin, icadında samimi iseniz, Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.” (Kur’an 11/13).

“Gerçekten onların kıyaslarında, salim akıl sahipleri için bir ibret vardır. Bu Kur’an uydurulmuş herhangi bir söz değildir. Fakat kendinden önce (gelecek kitapların) tasdikçisi ve her şeyin açıklayıcısı ve iman eden millete başlı başına bir hidayet ve bir rahmettir.” (Kur’an 10/11). “Bu azabın sebebi şudur: Çünkü Allah kitabı hak olarak indirmiştir. Allah’ın indirdiği kitapta ihtilaf edenler, hiç şüphesiz haktan ve doğruluktan çok uzak bir ayrılık içindedir.” (Kur’an 2/176).

“Çünkü Bize aittir Kur’an’ın toplanması (17). Biz okuduk mu, o vakit onun okuyuşunu takip et (18). Sonra yine bize aittir onun beyanı (açıklanması) (19).” (Kur’an 75/17-18-19). “Bu (Kur’an) insanlar için kalp gözleridir.

Kesin olarak inanan bir kavim için de hidayettir, rahmettir.” (Kur’an 45/20). “Kur’an’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler üzerinde kilitler mi var?” (Kur’an 47/24). “(Ya Muhammed) sana, senden önceki peygamberlere söylenenlerden başka bir şey söylenmiyor. Şüphesiz ki Rabbin kesin bir mağfiret sahibi, hem de acıklı bir azap sahibidir.” (Kur’an 41/43).

Kur’an-ı Kerim-i bu şekilde bildiren Yüce Rabbimiz Kur’an’a tabi olmamızı emrediyor: “Bu Kur’an ise, tam bir kitaptır. Onu biz indirdik. Çok mübarektir. Bundan böyle buna tabi olun. Ve günahattan korunun. Umulur ki merhamet olursunuz.” (Kur’an 6/155). “Rabbinizden size indirilene uyun. Allah’tan başkasını dostlar edinip onlara uymayın. Ne kadar az düşünüyorsunuz.” (Kur’an 7/3). “Sana vahy olunana tabi ol ve sabret. Ta ki Allah hükümünü versin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” (Kur’an 10/109).

İnsanlar Kur’an’dan sorumludur. Allah’ın kelimelerinde bir değişikliğin olmaması en büyük kurtuluştur. “Muhakkak ki O (Kur’an) hem senin için hem de kavmin için bir öğüttür. İleride ondan mes’ul olacaksınız.” (Kur’an 43/44). “Onlar için dünya hayatında da ahrette de müjdeler var. Allah’ın kelimelelerinde asla bir değişiklik yoktur. İşte o, en büyük kurtuluştur.” (Kur’an 10/64).

Bu dünyada da öbür dünyada da başarılı olmanın yolu, Allah’ın koyduğu yasalar dâhilinde çalışmaktan geçer. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Doğrusu insan için çalıştığından başkası yoktur.” (Kur’an 53/59). “Herkes için yaptıklarına göre dereceler vardır. Rabbin de onların yaptıklarından gafil değildir.” (Kur’an 6/432). “Her zorlukla beraber mutlaka bir kolaylık vardır (5). Evet, her zorlukla beraber bir kolaylık vardır (6). O halde (işini bitirip) boş kaldın mı (hemen başka bir işe) sarıl (7). Ancak Rabbine yönel (8).” (Kur’an 94/5-8).

Bu ilâhî emirlerde buyrulduğu üzere devamlı çalışmak gerekir. Normal 6 saatlik uykunun dışında, metotlu ve disiplinli çalışmak insana başarının yolunu açar. Bir konuda çalışmaktan yorulduğu zaman başka bir konuya geçmesi insanı hem dinlendirir hem de çalışmanın devamlı olmasını sağlar. Sınırlı ömür boşa geçirilmemiş olur. Ölene kadar ibadet emri Allah tarafından verilmektedir. “Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.” (Kur’an 15/99).

Her canlı ölecektir. Yüce Rabbimiz bu hakikati birden fazla ayet-i kerimesinde dile getiriyor: “Her can ölümü tadacaktır. Ücretleriniz (mükâfatlarınız) kıyamet günü muhakkak tastamam verilecektir. Kim ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulursa artık o, muhakkak kurtuluşa ermiş olur. Dünya hayatı bir aldanma metaından başka bir şey değildir.” (Kur’an 3/185). Fahreddin Razî (543/1149-606/1210) bu ayet-i kerimeyi şöyle yorumluyor: “Hak Teâlâ’nın, ‘Her nefis ölümü tadıcıdır’ ayeti, bedenlerin ölmesi ile nefislerin ölmeyece-

ğine delâlet eder. Çünkü Cenab-ı Hak nefisleri ‘ölümü tadıcı’ kılmıştır. Tadanın, tatma esnasında, mutlaka baki olması gerekir.”⁶⁰

Her nefsin (canın) bir eceli vardır. Ecelin, Allah tarafından takdir edilmiş bu ecel saati ileri ve geri alınamaz. Rabbimiz şöyle buyuruyor: “De ki: ‘Ben kendi kendime Allah’ın dileğinden başka ne bir zarara ne de bir faydaya malik değilim’. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği vakit bir saat geri de kalamazlar, ileri de gidemezler.” (Kur’an 10/49). “Hiçbir ümmet ecelini öne de alamaz geriye de bırakamaz.” (Kur’an 15/5). “Eğer Allah, insanları zulümleriyle hesaba çekseydi, yeryüzünde kımıldayan tek bir canlı bırakmazdı. Fakat onları tayin edilmiş vadeye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman da ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.” (Kur’an 16/61). “Günahlarınızı mağfiret etsin ve sizi belli bir ecele kadar ertelesin. Muhakkak ki Allah’ın takdir ettiği ecel gelince ertelenmez, eğer bilseydiniz.” (Kur’an 71/4). “Hem Allah’ın izni olmadıkça kimseye ölüm yoktur. O ölüm kararlaştırılmış bir yazıdır. (...)” (Kur’an 3/145). Ölüm, insanı her yerde yakalar. “Her nerede olursanız olun, ölüm size yetişir, son derece sağlam kalelere de sığınmış bulursanız yine de kurtulamazsınız” (Kur’an 4/78).

Gazâlî’ye (450/1058 – 505/1111) göre: “Bazıları ölümün yokluk olup artık haşır ve neşir gibi bir şeyin olmayacağını, hayır ve şerrin bir neticesi olmadığını, insanın ölümünün, hayvanatın ölümü ve bitkilerin kuruması şeklinde olduğunu sandılar ki, bunlar, Allah’a ve ahrete iman olmayana münkir ve mühlidlerdir.

Diğer bir kısmı da ruhun bâkî olup ölümle yok olmayacağını, sevap ve ikabın cesede değil, ruha olacağını, cesedin ise hiçbir suretle dirilip haşır olmayacağını sandılar.

Bunların hepsi fâsid ve gerçekten ayrılan batıl görüşlerdir. Ayet ve hadislerin haber verdiği, sağlam kaynakların şahadet ettiği gerçek, ölümün yalnız bir değişiklikten ibaret olup cesetten ayrılan ruhun ya azâb veya nimette olmak üzere bakî kalmasıdır. Cesedin ayrılması, ruhun bedenden çıkmasıyla bedeni kullanamaz hale gelmesi demektir. (...) Ruh bedenden ayrıldıktan sonra devam eder. (...) Ölüm de bütün azaların ruha isyanından ibarettir. (...) Ölüm demek, insanın başka bir âleme intikali ile buradaki varlıklardan ayrılması demektir.”⁶¹

“Felsefe ölümü düşünmektir” diyen Platon, hocası *Sokrates’in Savunması* isimli eserinde şu görüşleri naklediyor: “Ölüm ancak iki şeyden biri olabilir.

60 Fahreddin er-Razî, *Tefsir-i Kebir*, cilt 7, s. 253.

61 İmam Gazâlî, *İhyau Ulumid-din*, çev.: Ahmet Serdaroğlu, cilt 4, İstanbul 2011, s. 8080-8081.

Ölüm ya bir hiçliktir yani ölen bir kişinin herhangi bir şeyi algılaması söz konusu değildir ya da herkesin bildiği gibi, ruhun bu dünyadan ayrılarak başka bir dünyaya göç etmesidir. Eğer ölüm; hiçbir şeyi algılamadan, hiçbir rüya görmeden deliksiz uyuyan bir kimsenin uykusu gibi bir durum ise, ölüm kusursuz ve tam bir kazançtır! (...) Çünkü bütün zamanın akışı, bize tek bir geceden daha uzun gelmeyecektir. Ama ölüm bizi bu dünyadan başka bir dünyaya götüren bir tür göç ise ve söylenenler doğruysa, bütün ölenler orada bir araya geliyorsa, siz yargıçlar, bizim için bundan daha büyük iyilik ne olabilir ki! Eğer insan öteki dünyaya vardığında, bu dünyada adaletli olduğunu iddia eden kimselerden kurtularak, söylenildiği gibi orada gerçek adaleti veren gerçek yargıçları, Minos'u, Rahadamanthosu (...) bulacaksa, bu yolculuk hiçbir zaman bir ceza olamaz. Bir kimse orada, Orpheus'ta, Musatos'a, Homeros'a, Hesiodos'a kavuşacaksa, bunun için neler vermez ki? Eğer bunlar doğru ise, beni bırakın ki bir daha, bir daha öleyim. (...) Haksız bir hüküm yüzünden hayatını kaybetmiş olan kahramanlarla buluşmak benim için ne yüce bir şey olacaktır!"⁶²

İnanıldığı değişmeyen değerleri bulunduğu her ortamda yaşayan ve bu uğurda ölümü hiçe sayan Sokrates, kendisine ölüm kararı veren yargıçlara şöyle hitap ediyor: "Öyleyse yargıçlar! Siz de benim gibi ölümden korkmayınız. Şunu bilin ki, iyi bir insana ne hayattayken ne de öldükten sonra, hiçbir kötülük gelmez.

Ancak sizden tek bir şeyi rica ediyorum. Eğer çocuklarım büyüdükleri zaman, erdemden çok zenginlik ya da herhangi başka bir şey için çabalayacak olurlarsa, ben sizinle nasıl uğraşıyorsam, siz de onlarla uğraşın, onları cezalandırın.

Şimdi yolumuza gidelim; yani ben ölmeye, siz yaşamaya... Sizce hangisi daha iyi? Hiç kuşku yok ki bunu ancak Tanrı bilir."⁶³

İslâm dini için, "öbür dünya varsa" ifadesi kullanılamaz. Yaşadığımız dünyanın varlığından, öbür dünyanın varlığı bin kez daha doğrudur. Çünkü Yüce Rabbimiz, Resulüne vahiyle bildiriyor. Peygamber Efendimiz de insanlığa açıklıyor. Öbür dünya ve gayb âlemi için doğru bilgiyi ancak Allah ve Resulü verir. Bu iki kaynağın dışındaki bilgiler, varsayımdan öteye geçmez. İlk yaratılışın ve son yok oluşun tecrübesi olmadığı için bu husustaki insan bilgileri vahiy ve sünnete dayanmadıkça doğruluk arz etmez. Gaybı, geleceği ancak Allah bilir. "Gaybın anahtarları, Allah'ın katındadır. Onları ancak Allah bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Onun

62 Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev.: Ahmet Görgülü, İstanbul 2009, s. 73-74.

63 Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 75.

ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki hepsi mutlaka apaçık bir kitapta bulunmasın.” (Kur’an 6/59). “Kıyametin ilmi şüphesiz Allah’ın yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde ne varsa O bilir. Hiçbir nefis, yarın ne olacağını bilemez. Hiçbir kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.” (Kur’an 31/34). “O bütün gaybı bilir. Fakat gaybını hiç kimseye açmaz (26). Seçtiği bir Resul başka. Çünkü onun önünde ve ardında gözetleyiciler vardır (27). (Kur’an 72/ 26-27).

Gerçek rehber olan Kur’an kesin bilgileri de ihtiva eder: “Gerçekten bu Kur’an, insanlara en doğru yolu gösterir. Ve Salih ameller işleyen mü’minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.” (Kur’an 17/9). “Ve Kur’an elbette o kâfirler için bir pişmanlık vesilesidir (50). O, hiç şüphesiz kesin bir bilgidir (51).” (Kur’an 69/50-51).

Kur’an insanlar için kalp gözüdür. İnsanların olayları kalp gözüyle görmesi gerekir. Bu durum insanları aydınlığa çıkarır. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Bu Kur’an insanlar için kalp gözleridir. Kesin olarak inanan bir kavim için de hidayettir, rahmettir.” (Kur’an 45/20). “Gerçekten size Rabbinizden basiretler (kalp gözü) geldi. Artık kim kalp gözüyle görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhine olur. Çünkü bu hususta ben sizin üzerinize muhafız değilim.” (Kur’an 6/En’am 104). “... Bütün bu Kur’an ayetleri kalbinize Rabbinizden açılan gözlerdir. Ve iman edecek bir kavim için bir hidayettir ve bir rahmettir.” (Kur’an 7/203). “Elif, Lâm, Râ. Bu Kur’an insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, her şeye galip ve hamde layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.” (Kur’an 14/ İbrahim 1).

Yukarıdaki ayetlerde geçen basiret kelimesi bazı müfessirler tarafından şöyle yorumlanmaktadır. En’am suresinin 104. Ayetinin tefsirinde Zemahşerî (1075-1143) şöyle diyor: “Basar gözün görmesini sağlayan nur olduğu gibi basiret de kalbin görmesini sağlayan nurdur.”⁶⁴

Seyyid Kutub ise şöyle yorum yapıyor: “Bu kitap da bizzat (...) insanları hidayete götüren açık hüccetler yığındır. Kim onu görürse bu kendi lehinedir. Çünkü hidayeti ve nuru görmektedir. Hidayet ve nurun gerisinde ise körlükten başka bir şey yoktur.”⁶⁵

Ölüm ahirete, öbür dünyaya bir doğuştur, asıl hayata bir geçiştir. Ahirete inanmayanlar doğru yoldan çıkmışlardır. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

64 Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, çev.: Abdülaziz Hatip ve arkadaşları, cilt 2, İst. 2017, s. 718.

65 Seyyid Kutub, *Fizilâl-il Kur’an*, cilt 5, s. 365.

“Fakat ahrete inanmayanlar, mutlaka doğru yoldan sapmaktadırlar.” (Kur’an 23/74).

Ölümden sonraki durumu Cenab-ı Allah şöyle belirtiyor: “Eğer ölen kişi Allah’a yakınlaştırılmışlardan ise (88). Artık rahatlık, güzel rızık ve Naim Cenneti vardır (89). Ama sağcılardan ise (90). Artık selâm sana sağcılardan (denilir) (91). Ama yalanlayan sapıklardan ise (92). Herhalde kaynar sudan bir ziyafet (93). Ve yaslanacağı cehennem vardır (94). En kesin gerçek işte budur (95).” (Kur’an 56/88-95).

Ölümden sonra dirilmeyi de Yüce Rabbimiz şöyle ifade ediyor: “Allah ölen kimseyi diriltemez’ diye olanca yeminler ettiler. Hayır diriltecektir. Bu O’nun taahhüt ettiği hak bir vaaddir. Ne var ki insanların çoğu bilmezler (38). (Diriltecek ki) onara, ihtilaf ettikleri şeyi anlatsın. Ve O’nu inkâr edenler, kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler (39). Bizim bir şey için sözü-müz, onu istediğimiz zaman ona sadece ‘ol’ dememizdir. Hemen oluverir (49).” (Kur’an 16/ 38-40).

Diğer ayet-i kerimelerde Allah şöyle buyuruyor: “Kıyamet muhakkak gerçektir. Onda hiç şüphe yoktur ve muhakkak Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir.” (Kur’an 22/7). “Sizi ondan (toprakta) yarattık. Yine ona döndüreceğiz. Hem de ondan sizi bir defa daha çıkaracağız.” (Kur’an 20/55). Dünya hayatı ile öbür dünya hayatı da şöyle mukayese ediliyor: “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise muttakiler için elbette daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi?” (Kur’an 6/32).

Ölme ve dirilme hususunda Sur’a iki defa üfürülecektir. Birinci üfürülüştü, yerde ve gökte kim varsa ölecektir. İkinci üfürülüştü bütün ölmüş olanlar yeniden dirilecektir. Bu hususu Cenab-ı Allah şöyle haber veriyor: “Ve sur’a üflenmiştir. Göklerde kim varsa – Allah’ın diledikleri müstesna – çarpılıp yıkılmıştır. Sonra ona bir daha üfürülecektir. Bu kere de hep o yıkılanlar kalkmıştır, bakıyorlardır.” (Kur’an 39/68). Konumuzun ilk kısmını burada tamamlamayı düşünmekle beraber, ahiret hayatının diğer hallerini, Allah nasip ederse ikinci bir çalışmamızda, ortaya koymayı düşünüyoruz. Çünkü öbür dünyaya gerçek olarak inanan bir kimse, ahiret âlemini bildiği zaman, ahlâkî hayatını kendiliğinden disipline edecektir.

Öz

Ahlâkî Hayat ve Öbür Dünya İnancı

Ahlâk bir çağda veya bir insan grubu tarafından kabul edilmiş ilkelerinin tümüdür. Kesin ve evrensel olarak geçerli muntazam davranış kurallarının tümüdür. Kant'a göre vazife ahlâki, kategorik emperatiflere dayanan ahlâktır. Platon'a göre insanlık Tanrı'nın koyduğu yasalarla yönetilmelidir. Başka bir görüşe göre ahlâk, var olmak zorunda olan yaşayış biçimlerinin ilmidir. Dolayısıyla ahlâk zorunlu iynin ilmidir. Etik ahlâk değil, ahlâkın felsefesidir.

Hız. Muhammed'in ahlâki Kur'an'dır. İnsanlığın kurtuluşu, Allah'ın koymuş olduğu yasaların insanlığa uygulanmasıyla gerçekleşebilir. İnsanlığın kurtuluşu İslâm'dadır. Her nefis ölümü tadacaktır. Ölüm öbür dünyaya bir doğuştur. "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise Muttakiler için elbette daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi?" (Kur'an 6/32).

Anahtar kelimeler: Kur'an, ahlâk, davranış, ölüm, dirilme, kurtuluş.

Le résumé

La vie morale et la foi de l'au-delà

La morale, ensemble des règles de conduite admises à une époque ou par un grup d'hommes. En d'autres termes la morale, ensemble des normes de conduite tenues pour absolument et universellement valables. D'après Kant la morale du devoir est une morale qui est fondée sur les catégories impératives. Selon Platon, l'humanité doit être administrée par les lois de Dieu. Selon une autre opinion la morale est la science des mœurs telles qu'elles doivent être. C'est la science du bien obligatoire. L'éthique n'est pas morale mais elle est la philosophie de la morale.

La morale de Prophète Mahomet est le Coran. Le salut de l'humanité peut se réaliser par l'application de la loi de Dieu faite descendre pour l'humanité. Donc le salut est dans l'islam. Toute âme goûte la mort. Elle est une renaissance à l'autre monde "La Vie Immédiate n'est que jeu et plaisir, (mais), certes, la Demeure Dernière est meilleure pour ceux qui sont pieux. Eh quoi! Ne raisonnerez-vous point?" (Le Coran VI/32).

Les Mots Clés: Coran, morale, conduite, morte, resurrection, au-delà, salut.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1984.
- Aksekili, Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, Ankara, 1340-1342.
- Aster, Ernest Von, *İlk ve Orta Çağda Felsefe Tarihi*, İstanbul 1999.
- Chevalier, Jaques, *La Vie Morale et l'au delà*, Paris, 1938.
- Ebû Mansur el-Mâtûrîdi, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev.: İbrahim Tüfekçi, cilt 16, İstanbul 2019.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Kant ve Felsefesi*, İstanbul 1339.
- Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir*, cilt. 22, çev.: Suat Yıldırım ve arkadaşları, Ankara 1995.
- Faulquié Paul, *Dictionnaire de la langue Philosophique*, Paris 1992, s. 453.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Ankara, 1974.
- Heimsoeth, Heinz, *Ahlâk Denen Bilmece*, çev.: Nermi Uygur, İstanbul 1978.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, cilt 4, çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, İstanbul 1986.
- İmam Gazâlî, *İhyau Ulumid-din*, çev.: Ahmet Serdaroğlu, cilt 4, İstanbul 2011.
- İmam Nevevî, *Riyâzü's Salihîn*, çev.: M. Yaşar Kandemir ve arkadaşları, cilt 3, İstanbul 1997.
- İsmail Fennî Ertuğrul, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341.
- Kant, İmmanuel, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev.: İonna Kucuradi, Ülker Gökberk, Funda Akatlı, Ankara 1980.
- Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, çev.: Candan Şentuna, Ankara 1990.
- Kur'an
- Kutup Seyyid, *Fîzilâl-il-Kur'an*, cilt 15, çev.: Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, İstanbul Tarihsiz.
- Lalande, André, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, Paris 1980.
- Öner, Necati, *İnsan Hürriyeti*, İstanbul 1982.
- Platon, *Yasalar*, çev.: Candan Şentuna – Saffet Babür, Ank. 1988.
- Rosenthal M. ve Yudin P., *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, çev.: Aziz Çalışlar, İstanbul 1972.
- Sortais, Gaston, S. J., *Traité de la philosophie*, Paris, 1924.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Ahlâk*, İstanbul 1946.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesine Giriş I*, İstanbul 1954.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sadeleştiren: İsmail Karaçam ve arkadaşları, cilt 8, İstanbul, Tarihsiz.
- Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri*, çev.: Abdülaziz Hatip ve arkadaşları, cilt 2, İstanbul 2017.